

Milena M. Śliwińska
Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu

Ta książka go zabiła¹ — książki w filmach Romana Polańskiego

Streszczenie: Artykuł jest próbą rekonstrukcji motywu książki w pełnometrażowych filmach Romana Polańskiego. Wśród kinowych obrazów, w których wykorzystana jest książka znajdują się *Dziewiąte wrota* oraz *Autor widmo*. Książka w tych filmach jest swoistym kodem, zagadką, której rozszyfrowanie, złamanie gwarantuje wiedzę wyjątkową — rozpracowanie siatki szpiegowskiej lub zstąpienie do piekieł. Książka w kinematografii R. Polańskiego jasno określa także jego filmowych bohaterów — to pisarze, bibliofile, antykwariusze, księgarze, naukowcy, pasjonaci historii sztuki.

Słowa kluczowe: film, książka, Roman Polański, *Autor widmo*, *Dziewiąte wrota*

Roman Polański² to jeden z najpopularniejszych współczesnych reżyserów na świecie. Swoją karierę reżyserską rozpoczął od tworzenia etiud, filmów krótkometrażowych bądź niemych m.in. *Rower*, *Rozbijemy zabawę*, *Uśmiech zębiczny*, *Morderstwo*, *Dwaj ludzie z szafą*, *Gruby i chudy*. Obrazy te powstały w latach 1955–1961, kiedy R. Polański studiował w Łódzkiej Szkole Filmowej. W roku 1961 powstał także *Nóż w wodzie* — produkcja, która wpłynęła na zainteresowanie reżyserem poza granicami kraju i otworzyła mu drzwi do międzynarodowej kariery.

R. Polański tworzy kino inteligentne, narracyjne, niespokojne, balansujące na krawędzi niepokoju i podejrzliwości, którego bohaterami są ludzie wykształceni, studenci lub pisarze, często ludzie zawodowo obcujący z książką. Oscyluje także w kręgach kultury wysokiej, naukowców i bibliofilów. W swoich obrazach powieła ważne dla siebie motywy — klaustrofobicznego nastroju, lęku, szaleństwa, władzy, relacji między ludźmi, okrucieństwa, przemocy, dominacji czy uległości. Produkcje te przeznaczone są dla odbiorcy przygotowanego do oglądania filmów, zanurzonych w innych tekstach kultury, w których książka staje się tłem, głównym rekwizytem, a nawet bohaterem, bezcennym przedmiotem pożądania, czymś wartym każdej ceny, nawet życia. Nie sposób nie obejrzeć choćby kilku jego filmów, aby nie stwierdzić, że książka jest dla reżysera elementem ważnym, a czasem niezbędnym — bohaterowie czytają, podróżują z książką, uczą się, pracują w antykwariacie czy też piszą książki, są posiadaczami białych kruków.

¹ Cytat zaczerpnięty z filmu *Autor widmo*.

² Urodzony w Paryżu, w roku 1933, w polskiej rodzinie. Gdy miał trzy lata wrócił z rodzicami do Krakowa. Po wybuchu wojny znalazł się w getcie, gdzie cudem uniknął obozu koncentracyjnego. Łódzką Szkołę Filmową ukończył w 1959 r. Jego filmy *Dwaj ludzie z szafą* oraz *Nóż w wodzie* zwróciły uwagę społeczności narodowej, co dało Polańskiemu możliwość pracy za granicą. W Anglii, w roku 1965 wyreżyserował *Wstręt*, a za oceanem zadebiutował w 1968 r. *Dzieckiem Rosemary*. Film odniósł wielki sukces. Obraz *Chinatown*, który widzowie mogli oglądać sześć lat później, potwierdził pozycję R. Polańskiego jako reżysera światowej klasy. Kolejne swoje filmy reżyserował w Europie. Sprawdzał się także jako aktor. Wystąpił m.in. w: *Lotnej*, *Zezowatym szczęściu* czy u boku Gerarda Depardieu w filmie *Czysta formalność*.

Obecność książki w obrazach R. Polańskiego miała różne cele — raz był to podstawowy rekwizyt, a innym razem urastała do rangi motywu przewodniego, *spiritus movens* akcji. Filmy, w których nie było wątku książkowego to: *Matnia*, *Tragedia Makbeta*, *Frantic*, *Chinatown* oraz *Śmierć i dziewczyna*. W pozostałych realizacjach książki zataczały mniejsze lub większe kręgi, stwarzając impuls do działania, będąc rozwiązaniem zagadki, elementem charakteryzującym bohaterów, jej właścicieli. Odkrywały tajemnice, prześladowające i nurtujące filmowych bohaterów, jak np. w filmie *Autor widmo*.

Kod. Klucz. Szyfr

Kodeksy w filmach R. Polańskiego miały moc niezwykłą — mogły zmieniać rzeczywistość. Bywały także elementem niebezpiecznym, prowadzącym bohaterów do prawdy, zagrażającej ich życiu. Tak było na przykład w obrazie *Autor widmo*, którego jeden z bohaterów, umarł w tajemniczych okolicznościach (przed rozpoczęciem akcji filmu), kończąc pisanie biografii (*Ta książka go zabiła*). Kontynuacji tego zadania — napisania śmiertelnie niebezpiecznej książki — podjął się nowy *ghostwriter* (*autor widmo*). O tym, że będzie to zobowiązanie niebezpieczne i ciekawe przekonał się szybko.

Rys.1. *Autor widmo* — plakat.

Źródło: *Filmweb* [on-line]. [Dostęp 11.05.2012]. Dostępny w World Wide Web:

<http://www.filmweb.pl/film/Autor+widmo-2010-463952>.

Obraz był ekranizacją powieści Roberta Harrisa *Duch*. W roli głównej wystąpił [Ewan McGregor](#), jako tytułowy *ghostwriter*, który podjął się dokończenia wspomnień byłego premiera Wielkiej Brytanii — Adama Langa (Pierce Brosnan). Praca nad książką okazała się nie tylko trudna pod względem technicznym — nagłący termin i trudna osobowość Langa — ale także pod względem tajemnic, jakie były skrywane przed pisarzem. Widmo, bo imię pisarza ducha nie zostało podane, stał się bardziej dziennikarzem śledczym niż zwykłym pisarzem biografii sławnych ludzi. Okazało się, że sprawy, w które premier został wciągnięty, były dużo bardziej złożone niż wszystkim się wydawało, a prawda opisana w dotychczasowej, jeszcze nieprzeredagowanej książce była jedynie częścią, kodem, kluczem, szyfrem, ukrywającym niewygodne fakty, które trzeba odkryć dla bezpieczeństwa państwowego.

Prawda jest w początkach. Dotychczasowy autor widmo — Michael McAra — odkrył niewygodne fakty, które ściągnęły na niego śmierć. Od początku wiadomo, że rękopis był bardzo cenny: nie można wynosić go z gabinetu ani kopiować — takie wymogi stawiał przed otoczeniem byłego premiera rząd Stanów Zjednoczonych. Książka ta wyznaczała trop poszukiwań, szlak śledztwa, które prowadził autor. Podążając jej śladami, *ghostwriter* narażał się na śmiertelne niebezpieczeństwo i odkrywał głęboko skrywane zdarzenia. Pisarz prowadził prywatne śledztwo. Jego rola ewoluowała od kogoś, kto ma spisać biografię, zadawać niewygodne pytania, dzięki którym książka stanie się ciekawa, po dziennikarza śledczego, który odkrywał tajemnice państwowe, aż w końcu stał się szpiegiem. Rozwiązanie akcji okazało się zaskakujące, odkryte w *początkach*, pozostaje jednak tajemnicą, znaną tylko autorowi i Ruth — żonie byłego premiera.

Książkę jako klucz, jako dzieło pożądane, za które warto umierać i zabijać pokazał R. Polański także w *Dziewiętych wrotach*. Film produkcji francusko-amerykańsko-hiszpańskiej wyreżyserował w 1999 r. Scenariusz obrazu został oparty na powieści Arturo Pérez-Reverte'a *Klub Dumas*. Główną rolę — antykwariusza, bibliofila Deana Corso zagrał Johnny Depp. Corso specjalizował się w odnajdywaniu zaginionych dzieł, pierwodruków i białych kruków. Robił to dla majątnych kolekcjonerów-bibliofilów. Cel, dla niego, uświęcał każdą metodę. Książki zdobywał oszukując i prowadząc nieetyczne gry. W ten sposób odnalazł na przykład rzadkie, czterotomowe wydanie *Don Kichota*. Od wydawcy — Borisa Balkana — gromadzącego w swojej bibliotece dzieła związane z diabłem, otrzymał zadanie odnalezienia trzech zachowanych na świecie, pozostałych egzemplarzy, niedawno zakupionej książki. Antykwariusz miał porównać ich autentyczność. Autorem rzeczonyj publikacji był weneccjanin — Aristide Torchi, który napisał ją w roku 1666, na podstawie dzieła stworzonego przez samego diabła. Za ten czyn autor, wyrokiem Świętej Inkwizycji, spłonął na stosie. Balkan nabył ją od Andrew Telfera, który dzień po transakcji popełnił samobójstwo. Księga *Dziewięć wrót Królestwa Cieni* ilustrowana była dziewięcioma rycinami, które poprawnie zinterpretowane i ułożone miały przywołać diabła i otworzyć wrota do piekła. Książka to brama, klucz do innego wymiaru, do piekła.

Rys. 2. *Dziewięć wrot* — plakat.

Źródło: *Filmweb* [on-line]. [Dostęp 11.05.2012]. Dostępny w World Wide Web:
<http://www.filmweb.pl/film/Dziewi%C4%85te+wrota-1999-10682>.

Corso, dla którego liczył się zysk, podjął się zadania porównania wolumenów, z których jeden znajdował się we Francji, a drugi w Portugalii. Zanim jednak wyruszył w podróż, wokół niego zaczęły dziać się dziwne rzeczy: pojawiła się tajemnicza blondynka, ktoś czyhał na jego życie, ktoś go śledził, ktoś splądrował jego mieszkanie, ktoś zabił przyjaciela, u którego Corso ukrył księgę (został powieszony w taki sam sposób, jak jedna z postaci na ilustracji w *Dziwiątach wrotach*). W Hiszpanii od antykwariuszy, braci Ceniza, Corso dowiedział się, że niektóre z rycin w książce sygnowane są LCF i różnią się od tych, którymi ilustrowane są pozostałe egzemplarze. Różnice były detaliczne: klucze do bramy, noga wisielca, zamurowane okno. Wiedza ta doprowadziła bibliofila-poszukiwacza do intrygujących wniosków oraz niebezpiecznych sytuacji.

Książka *Dziwiątę wrota* w rzeczywistości nie istniała. Wymyślono ją, tak samo jak jej autora. Okładką nawiązywała do *Necronomiconu* — fikcyjnej publikacji, stworzonej, na potrzeby opowiadań, przez Howarda Phillipsa Lovecrafta. *Necronomicon* to mistyczna książka i choć sam autor pogłoski twierdził, że to jego wymysł, to byli ludzie, którzy wierzyli w jej istnienie.

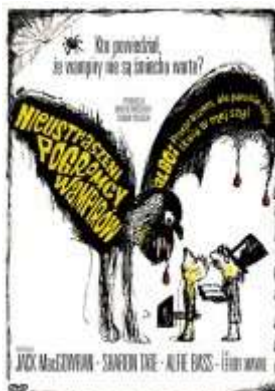
Książka poszukiwana przez Corso to publikacja cenna, rzadka, z punktu widzenia bibliofila, ale również pod względem ideologicznym. Posiadanie jej sprowadzało na właściciela pokusę użycia jej, poznania prawdy, zbliżenia się do odkrycia tajemniczego i niedostępnego dla nikogo. Pragnienie okazywało się niebezpieczne i prowadziło bohaterów do śmierci. Książka pobudzała skrywane żądze i pragnienia. Ludzie, którzy chcieli ją mieć, zdolni byli do wszystkiego. Nie odróżniali dobra od zła, a to tworzyło podatny grunt do działania złych mocy. Zaklęcia zapisane szyfrem i wiedza o nich jedynie podsycaly chęć przekroczenia granicy.

Innym filmem poruszającym wątek satanistyczny, w którym książka była kluczem do wyjaśnienia zagadki, źródłem wiedzy, dającym możliwość zrozumienia, było *Dziecko Rosemary*. R. Polański wyreżyserował film w 1968 r., na podstawie powieści [Iry Levina](#). Rosemary — w tej roli Mia Farrow — kiedy zaszła w ciążę, zaczęły się dziać rzeczy dziwne, które nie były typowe dla kobiet w tym stanie: miała trupio białą cerę, chudła, miała apetyt na krwiste mięso. Hutch — przyjaciel, zaczął szukać przyczyn takiego stanu rzeczy. Kiedy wpadł na pewien trop, zapadł w śpiączkę i umarł. Udało mu się zostawić dziewczynie swoje wskazówki oraz książkę o czarownicach i czarach, którą dostała na jego pogrzebie. Kodeks ten miał naprowadzić bohaterkę na trop jej sąsiada, syna czarownika, który zmienił swoje imię, tworząc z niego anagram poprzedniego. Mąż Rose wyrzucił książkę, tłumacząc to jej dobrem. Kobieta jednak bardzo chciała się dowiedzieć prawdy o sobie, swoim środowisku i mężu. Kupiła więc drugi egzemplarz w księgarni i na podstawie jego lektury domyśliła się, że jej mąż zawarł pakt z diabłem. Książka pomogła jej odkryć prawdę, zrozumieć swoje położenie, znaleźć wytłumaczenie dla swojego stanu.

Rys. 3. *Dziecko Rosemary* — plakat.
Źródło: *Filmweb* [on-line]. [Dostęp 11.05.2012]. Dostępny w World Wide Web:
<http://www.filmweb.pl/Dziecko.Rosemary>.

Parodią horrorów i filmem odbiegającym w klimacie od poprzednich byli wyreżyserowani przez R. Polańskiego *Nieustraszeni pogromcy wampirów*. Tytułowi bohaterowie to mistrz i uczeń — profesor i jego asystent, którego gra sam reżyser. Starają się oni udowodnić istnienie wampirów. Uczony wielokrotnie powoływał się w tej kwestii na autorytet księgi Elibori, w której przeczytał wiele podstawowych i interesujących informacji o wampirach, ich zwyczajach oraz metodach walki z nimi. Ponadto mistrz zwiedzał niezwykłą bibliotekę, hrabiego Counta Von Krolocka — dostojnego wampira, mieszkającego w pobliskim zamku. Biblioteka została połączona razem z obserwatorium astronomicznym. Kolekcja książek wzbudziła w profesora zachwyt. Pieczołowicie przyglądał się oprawionym w skórę wolumenom. Tak zgromadzona biblioteka była dowodem na zainteresowanie wampira naukami przyrodniczymi. Znał on nawet książkę o nietoperzach, napisaną przez profesora Abronsiusa i poprosił go o dedykację na posiadanym egzemplarzu. W rozmowie z hrabią uczony wspominał, że właśnie przygotowuje drugi tom publikacji, który będzie uwzględniał opis nietoperzy, latających zimą.

Rys. 4. *Nieustraszeni pogromcy wampirów* — plakat.
Źródło: *Filmweb* [on-line]. [Dostęp 11.05.2012]. Dostępny w World Wide Web:
<http://www.filmweb.pl/film/Nieustraszeni+pogromcy+wampir%C3%B3w-1967-8118>.

W przebogatej bibliotece Counta Von Krolocka uczeń znalazł dla siebie publikację *100 sposobów na zdobycie serca swojej ukochanej*, lektura ta miała związek z ulokowanymi uczuciami w Sarze, porwanej przez wampira, córce karczmarza. Książka stała się dla ucznia tak ważna, że traktował ją jak skarb, co zauważył syn hrabiego — również wampir. Domyślił się, że młodzieniec zakochał się w dziewczynie i chciał przeszkodzić mu w podbiciu serca wybranki, wypróbowując na nim jeden ze sposobów na rozkochanie w sobie niedostępnej osoby. Cytując fragment z książki, chciał uśpić uwagę młodzieńca i podstępem ugryźć go, jednak uczeń zastawił się kodeksem.

Książki, i ta o wampirach, i ta o tym, jak usidlić ukochaną, były wskazówkami, dostarczającymi informacji bohaterom, dzięki którym mogli oni działać, spełniać swoje plany i pragnienia.

Kilkoro ludzi z książką

Książka inspirująca działania bohaterów, wciągająca ich i przenosząca w świat niebezpieczny, niespokojny i grożący ich życiu to tylko jeden z motywów i możliwości przedstawienia kodeksu w filmie, jakie wykorzystywał R. Polański. Warto zaznaczyć, że książki (czytane, przeglądane, posiadane, kompletowane) w filmach również charakteryzowały bohaterów, mówiły coś o nich, określały ich, dając możliwość poznania ich z innej strony. Tak było na przykład w *Rzezi*, gdzie bohaterka, grana przez Jodie Foster — Penelope Longstreet — to pisarka, wojowniczką o prawa człowieka. Przeglądając się jej bibliotece, możemy dowiedzieć się, że była również miłośniczką historii sztuki.

Rys. 5. *Rzeź* — plakat.

Źródło: *Filmweb* [on-line]. [Dostęp 11.05.2012]. Dostępny w World Wide Web:
<http://www.filmweb.pl/film/Rze%C5%BA-2011-599742>.

Rzeź, film zrealizowany w 2011 r. na podstawie sztuki teatralnej autorstwa [Yasminy Rezy](#), to portret dwóch małżeństw, które spotkały się, aby wyjaśnić sytuację, jaka zaszła między ich dziećmi. Sprawy i relacje jednak się komplikują. W wyniku złego samopoczucia Nancy Cowan (Kate Winslet) przypadkowo niszczy jedną z książek należących do Penelope. Był to katalog z wystawy Oscara Kokoschki, która odbyła się w Tate Gallery, w Londynie między listopadem a grudniem 1963 r. Druk

zredagował Ludwig Goldscheider we współpracy z artystą. Książka ukazała się nakładem Phaidon Publishers, a do dystrybucji trafiła za pośrednictwem firmy New York Graphic Society Publishers, Greenwich, Conn. Album składał się z 51 kolorowych ilustracji o formacie 31 centymetrów. Publikacja była bardzo cenna dla Penelope, a jej zniszczenie wywołało w niej frustrację i złość. Starła się oczyścić książkę z nieczystości, osuszyć ją, ale zdała sobie sprawę, że album już nie wróci do stanu idealnego. Była to dla niej nieodżałowana strata, gdyż wiedziała, że zdobycie tego albumu graniczy z cudem.

Poza Kokoschką na stoliku kawowym znajdowały się też album Bacona oraz książka Francis'a Latreille'a [Dolgans](#). *Les derniers nomades des glaces*. Publikacja wydana w Paryżu, w 2003 r., dotycząca ludu koczowniczego, zamieszkującego Krasnojarsk, który posługiwał się językiem Dolgan. Język ten wchodził w skład tureckiej grupy językowej.

Kolejne obrazy, w których książki dookreślają bohaterów to: *Pianista*, *Lokator*, *Tess* i *Nóż w wodzie*. Podobnie jak w *Rzezi*, gdzie biblioteka była głównym elementem dekoracyjnym salonu, podkreślającym wykształcenie i erudycję właścicieli, tak w *Tess* widzimy ojca-pastora, siedzącego za biblioteką, a na stołach i szafkach w jego gabinecie leży książki, świadczące o wszechstronnym do nich zamiłowaniu i potrzebie przebywania z pismem, dziełami i drukiem. Natomiast Tess, podczas modlitwy na stole trzymała modlitewnik, który był jakby niemyim świadkiem jej modlitwy, wsparciem, co podkreślają złożone na nim ręce.

Rys. 6. *Tess* — plakat.

Źródło: *Filmweb* [on-line]. [Dostęp 11.05.2012]. Dostępny w World Wide Web:
<http://www.filmweb.pl/film/Tess-1979-1105>.

Z kolei w *Pianiście* — wojennym obrazie Polańskiego — rodzina Szpilmanów, zamknięta w getcie, starała się o jakieś pieniądze, chcieli przeżyć. Nie mieli już nic cenniejszego niż książki, zgromadzone w prywatnej bibliotece, które próbowali sprzedać. Czasy i okoliczności nie sprzyjały jednak zagłębianiu się w dzieła literackie — jedyne co udało się spieniężyć, to *Idiotę* Fiodora Dostojewskiego. Kompletowane książki miały się stać metodą na przetrwanie, jednak nikt w tych czasach nie miał pieniędzy, żeby je kupić. Szpilmanowie przywiązani do książek zabrali je nawet ze sobą do getta, a rezygnowali z nich w ostateczności.

Rys. 7. *Pianista* — plakat.

Źródło: *Filmweb* [on-line]. [Dostęp 11.05.2012]. Dostępny w World Wide Web:
<http://www.filmweb.pl/Pianista>.

Wśród kolejnych bohaterów R. Polańskiego, którzy zostali dookreśleni przez swoje lektury znalazł się młody chłopak, postać z *Noża w wodzie*, który podróżując autostopem, woził ze sobą książkę, określającą jego styl życia. Podczas jednej z takich podróży w towarzystwie pewnego małżeństwa wywiązała się szamotanina, w konsekwencji której chłopak wpadł do wody, a ponieważ wcześniej przyznał się, że nie umie pływać, myśleli, że utonął. Małżeństwo chciało zatrzeć ślady jego pobytu na łódce, wyrzucając jego rzeczy. Wtedy z plecaka wypadła książka pt. *Autostop*. Stało się to jakby symbolicznym końcem podróży, zamknięciem pewnego etapu, ale tylko pozornie. Chłopak przeżył i kontynuował swoją przygodę, pozostając wierny swojemu stylowi życia.

Rys. 8. *Nóż w wodzie* — plakat.

Źródło: *Filmweb* [on-line]. [Dostęp 11.05.2012]. Dostępny w World Wide Web:
<http://www.filmweb.pl/Noz.W.Wodzie>.

W *Lokatorze* książka określała kobietę, samobójczynię, już z za grobu. Ten film R. Polańskiego, będący ekranizacją powieści Rolanda Topora *Chimeryczny lokator*, to obraz oscylujący między przeszłością a teraźniejszością. Pokazywał, jak przeszłość może rzutować na nasze życie. Kiedy do starej kamienicy wprowadził się mężczyzna, nie zdawał sobie sprawy, jak ta przeprowadzka wpłynie na jego życie. Po pewnym czasie zaczął podejrzewać swoich sąsiadów o zмовę i o to, że chcą go

zmienić w dziewczynę — egiptolożkę, która mieszkała w tym mieszkaniu przed nim. Okazało się, że dziewczyna umarła na skutek obrażeń poniesionych w próbie samobójczej. Trelkovsky — grany przez R. Polańskiego — zaczął sądzić, że sąsiedzi z kamienicy mają coś wspólnego ze śmiercią dziewczyny. Sytuacja pogorszyła się, gdy emigrant zaczął posądzać tych samych sąsiadów o to, że czyhają też na jego życie. U przyjaciół samobójczynie widział książkę, dotyczącą Egiptu, która kiedyś została pożyczona jednemu z nich. Trelkovsky poprosił również o jej pożyczanie. Nie przeczytał jej jednak, nie przeglądał. Książka to jeden z nielicznych sygnałów o profesji i zainteresowaniach nieżyjącej już kobiety, której los zdawał się podzielić chłopak.

Rys. 9. *Lokator* — plakat.

Źródło: *Filmweb* [on-line]. [Dostęp 11.05.2012]. Dostępny w World Wide Web:
<http://www.filmweb.pl/film/Lokator-1976-7194>.

Niektórzy bohaterowie R. Polańskiego zawodowo zajmowali się książkami, m.in. księgarz z *Olivera Twista*. Mężczyzna, który chce przygarnąć Olivera, w tej roli Barney Clark, to dość zamożny i bardzo szanowany księgarz. Pragnął on wyciągnąć chłopca z rąk bandy młodocianych złodziejasków, którymi kierował Fagin — złodziej i rzezimieszek, zamierzając przyuczyć sierotę do swojego fachu. Zainteresowanie książkami zgubiło pana Brownlowa, który został okradziony przez chłopaków, gdy oglądał książki wystawione na sprzedaż przed księgarnią. W samym Oliverze natomiast obudziło się zainteresowanie książkami. Gdy księgarz zachwalał mu swoją bibliotekę, chłopiec doszedł do wniosku, że wolałby książki czytać niż pisać. Ta chęć czytania charakteryzowała Olivera jako chłopca o dużym potencjale, który miał szansę rozwinąć się, wejść w literacki świat i wiedzę, jaką mogły mu dostarczyć tylko książki.

Rys. 10. *Oliver Twist* — plakat.

Źródło: *Filmweb* [on-line]. [Dostęp 11.05.2012]. Dostępny w World Wide Web:
<http://www.filmweb.pl/Oliver.Twist>.

Piszę, więc jestem

Postacie w filmach nie tylko czytały, zbierały i kupowały książki, były także ich autorami. W *Autorze widmo* mamy wątek pisarski, który rozwija się w śledztwo i tropienie meandrów polityki. Filmem, który nawiązuje do pisania książki — literatury faktu, jak w *Autorze* — było *Co?*

Rys. 11. *Co?* — plakat.

Źródło: *Filmweb* [on-line]. [Dostęp 11.05.2012]. Dostępny w World Wide Web:
<http://www.filmweb.pl/film/Co-1972-4622>.

Obraz poruszał problem pisania, pamiętnikarstwa. Zasadniczą rolę w filmie ogrywał pamiętnik bohaterki (Sydne Rome), z którym dziewczyna nigdy się nie rozstawała. Służył jej za notes, psychoanalityka, powiernika myśli i zdarzeń. Był źródłem wiedzy o dziewczynie, jej emocjach, przeżyciach i doświadczeniach. Nie wyposażono go w szyfr czy klucz. Pamiętnik przedstawiał czystą, emocjonalną, subiektywną informację o życiu bohaterki-autostopowiczki, o jej przygodzie we Włoszech. Jednak pamiętnik — napisany w dobrym stylu — nie był jedynym motywem książkowym w tej produkcji. Spotkanemu mężczyźnie, który cierpiał z powody odgłosu miażdżonej piłeczki ping-pongowej w głowie, bohaterka doradziła książkę psychologa — Marka Rosenzweiga. Przekazała wiedzę o książce, z którą miała przynieść mężczyźnie

ulgę. R. Polański wykorzystał tu postać autentyczną — Marka Richarda Rosenzweiga, amerykańskiego psychologa, który zajmował się badaniami mózgu — pracował na Uniwersytecie w Berkeley, a zmarł w 2009 r.³ Główna bohaterka, odczytana, zaznajomiona z historią sztuki i muzyką klasyczną, zwróciła uwagę także na kodeks, znajdujący się w jednym z pokojów. Książka miała format folio, okładki zrobione z metalu, a dźwięk odkrywanych kart przypominał otwieranie się starej, wiekowej skrzyni. Dzieło to zaciekało bohaterkę, nie kryło jednak w sobie treści, będąc jedynie złudzeniem, atrapą książki.

Inną produkcją R. Polańskiego, mówiącą tym razem o prawdziwym pisarzu, a raczej o kimś, kto chciałby nim być były *Gorzkie gody*. Obraz ten to ekranizacja powieści Pascala Brucknera. Opowiadał historię małżeństwa, które wybrało się w swoją rocznicową podróż statkiem i w czasie rejsu spotkało Amerykanina, marzącego o tym, aby zostać pisarzem. Jego męki twórcze trwały już osiem lat. Wysyłał swoje powieści do różnych wydawców, nikt jednak nie zdecydował się wydać jego prozy. W poszukiwaniu muzy wybrał się nawet do Paryża — miasta wielkich prozaików przepastnych fabuł i kultu powieści. Bohater był w trakcie pracy nad kolejną książką, opisującą romanse. Jego partnerka, Francuzka, była zaniepokojona treścią książki. Autor uspokoił ją, zapewniając, że to wyłącznie fikcja literacka, a on jest jej wierny. Film poruszył też problem rynku księgarskiego. Wydawca, z którym rozmawiał Oscar, przekonywał go, że Paryż to pisarskie mauzoleum, a podmiot literackich powinien szukać w Stanach Zjednoczonych. Tworzyło się swoiste błędne koło: wydawcy nie chcieli publikować powieści debutantów, bo to nie gwarantowało im zysku. Oscar nie chciał pogodzić się z tym, że nie mógł publikować swoich dzieł.

Rys. 12. *Gorzkie gody* — plakat.

Źródło: *Filmweb* [on-line]. [Dostęp 11.05.2012]. Dostępny w World Wide Web:
<http://www.filmweb.pl/film/Gorzkie+gody-1992-1108>.

U R. Polańskiego motyw książki pojawił się jeszcze w dwóch filmach. Jednak książka nie pełniła w nich podmiotowej roli. We *Wstręcie* główna bohaterka, która przeżywa

³ ANWAR, Y. *Mark Rosenzweig, pioneer in brain plasticity, learning and hearing, has died at 86*. UC Berkeley News [on-line]. [Dostęp 24 kwietnia 2012]. Dostępny w World Wide Web:
http://berkeley.edu/news/media/releases/2009/08/03_rosenzweig.shtml.

coraz głębsze stadia obłędu, używała książki do starcia krwi zamordowanego chłopaka.

Rys. 13. *Wstręt* — plakat

Źródło: *Filmweb* [on-line]. [Dostęp 11.05.2012]. Dostępny w World Wide Web:
<http://www.filmweb.pl/film/Wstr%C4%99t-1965-1103>.

Trochę inne użycie książki widzieliśmy w *Piratach*, gdzie była ona tylko księgą rachunkową świadcząca o zobowiązaniach, jakie ma paser względem kapitana Reda. Książka była tu jedynie rekwizytem, przedmiotem, z którego korzystają bohaterowie w określonej sytuacji.

Rys. 14. *Piraci* — plakat.

Źródło: *Filmweb* [on-line]. [Dostęp 11.05.2012]. Dostępny w World Wide Web:
<http://www.filmweb.pl/film/Piraci-1986-1106>.

Wprowadzenie książki w filmach R. Polańskiego miało swój cel. Było usankcjonowane przesłankami. Kodeks zawsze wprowadzał pewne informacje, precyzował je i odpowiadał. Trzeba tylko umieć odczytać, odszyfrować, zrozumieć, wpaść na pomysł jak dotrzeć do zakamuflowanej prawdy. Takie podprogowe podawanie informacji, zmuszanie bohaterów i widzów do rozwiązywania niewiadomych i kodów, wprowadzało niepokój, niepewność i pewien element grozy. Tajne elementy, jak w *Autorze* czy we *Wrotach*, budziły u widza napięcie, zaintrygowanie i ciekawość. Określony tytuł, znajdujący się w miejscu akcji był również elementem, rekwizytem, który mówił nam coś o postaciach, o ich zainteresowaniach, pracy czy hobby. Dawał możliwość pośredniego powiedzenia

czegoś o bohaterze. Scenarzyści nie musieli wszystkich informacji zamieszczać w dialogach. Jeden tytuł — i skierowanie na niego oka kamery — potrafiło powiedzieć więcej o właścicielu niż pewnie on sam o sobie (w myśl zasady: pokaż mi swoją bibliotekę, a powiem ci, kim jesteś). Do takich informacji widz musiał jednak dojść sam, co sprawiało mu interpretacyjną radość.

Podsumowując należy podkreślić, że warto książkę wprowadzać do filmów, gdyż daje ona możliwość prowadzenia narracji na więcej niż tylko jednym poziomie fabuły filmu. Takie opowiadanie daje dużo większe możliwości koncepcyjne w fabule, intrydze, zaciekawieniu widza. Książka staje się wtedy dodatkowym aktorem, który potrafi pomóc w rozwikłaniu problemu albo może go jeszcze bardziej zapętlić, tak było właśnie u R. Polańskiego.

Bibliografia:

1. *Autor widmo* [film]. Reż. R. Polański. Francja, Niemcy, Wielka Brytania, 2010.
2. *Co?* [film]. Reż. R. Polański. Francja, Włochy, RFN, 1972.
3. *Dziecko Rosemary* [film]. Reż. R. Polański. USA, 1968.
4. *Dziwiąte wrota* [film]. Reż. R. Polański. Francja, Hiszpania, USA, 1999.
5. *Gorzkie gody* [film]. Reż. R. Polański. Francja, Wielka Brytania, 1992.
6. *Lokator* [film]. Reż. R. Polański. Francja, 1976.
7. *Nieustraszeni pogromcy wampirów* [film]. Reż. R. Polański. USA, Wielka Brytania, 1967.
8. *Nóż w wodzie* [film]. Reż. R. Polański. Polska, 1961.
9. *Oliver Twist* [film]. Reż. R. Polański. Czechy, Francja, Wielka Brytania, Włochy, 2005.
10. *Pianista* [film]. Reż. R. Polański. Francja, Polska, Niemcy, Wielka Brytania, 2002.
11. *Piraci* [film]. Reż. R. Polański. Francja, Tunezja, 1986.
12. *Rzeź* [film]. Reż. R. Polański. Francja, Hiszpania, Niemcy, Polska, 2011.
13. *Tess* [film]. Reż. R. Polański. Francja, Wielka Brytania, 1979.
14. *Wstręt* [film]. Reż. R. Polański. Wielka Brytania, 1965.